

# (Ne)smiselnost etičnih kodeksov strok, ki delajo z ljudmi

## The senselessness of the ethical codes applying to disciplines working with people?

Helena Jeriček

### Povzetek

Helena Jeriček, prof. slov. in univ. dipl. lit. komp., Inštitut Jožef Štefan, Jamova 39, 1000 Ljubljana.

Z nastankom etičnih kodeksov (v 90. letih) strok, ki delajo z ljudmi, se zastavlja tudi vprašanje njihove smiselnosti in učinkovitosti. V članku je najprej podan filozofski pogled na etiko in razvoj moralnega čuta pri otroku po Piagetu in Kohlbertu. Etični kodeksi nastajajo zato, da bi zagotovili izpolnjevanje mednarodnih deklaracij o človekovih pravicah na mikrosocialni ravni. Primerjava sedmih etičnih kodeksov strok, ki delajo z ljudmi, je pokazala, da kodeksi opredeljujejo dolžnosti predstavnikov strok do otroka, mladostnika oz. klienta. Druga značilnost je, da so obvezujoči za vse, ki delajo v določeni stroki, čeprav ne predvidevajo podpisovanja in kazenskih sankcij za kršitelje. Kodeksi večino, razen dveh, omenjajo častna razsodišča, ki se ukvarjajo s kršitvami in izrekanjem moralnih sodb. Dva

kodeksa zagotavljata (poleg dolžnosti) tudi zaščito delavcev. V kodekse ni mogoče zajeti vseh konkretnih problemov, pomembno pa je, da so oblikovani tako, da nudijo smernice delovanja, pri čemer je treba upoštevati strokovnjakovo anonimnost in svobodo, ki je omenjena s klientovimi pravicami in svoboščinami.

**Ključne besede:** etični kodeksi, razvoj etičnega ravnanja, filozofska etika, regulativna funkcija, profesionalizacija

### **Abstract**

*Along with the emergence of ethical codes in the areas of work with people in the 90s arose the question of their sensibility and efficiency. In this article there is first given a philosophical approach to ethics followed by an outline of development of moral sense in a child according to Piaget and Kohlberg. Ethical codes are designed in order to ensure the implementation of the international declarations on human rights at the micro social level. Comparison of seven ethical codes from different areas of work with people shows that these codes define the responsibilities of those who work with people in their relation to a child, adolescent, or client. Secondly, they are binding for all who work in one area of work even if there is no penalties for those who breach them. Most codes, except for two, mention courts of honour which are to deal with breaches and passing moral judgements. Two codes provide, apart from duties, also some protection for workers. Such codes cannot cover all problems that might arise in practice, however, it is important they offer guidelines for work, taking into account worker's autonomy and freedom together with client's rights and privileges.*

**Key words:** ethical code, development of ethical work, ethics in philosophy, professionalization

## 1. Uvod

V vseh znanostih in strokah, posebej pa še v tistih, ki se ukvarjajo z ljudmi, so etična vprašanja in razmišljanja temeljnega pomena, saj pomenijo začetek odgovornega in zavestnega soočanja z vsakdanjimi konkretnimi dilemami. Danes se tem vprašanjem namenja veliko pozornosti, o čemer pričajo tudi številni etični kodeksi v različnih strokah.

V članku bom najprej razmišljala o pomenu in (ne)smiselnosti etičnih kodeksov, o filozofskem, psihološkem in pravnem vidiku etičnih kodeksov, kdaj so začeli nastajati pri strokah, ki delajo z ljudmi, in kakšna je njihova funkcija. V drugem delu bom primerjala naslednje etične kodekse: Kodeks psihološke etike, Kodeks etike penoloških delavcev, Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu, Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov in Kodeks etike defektologov Slovenije. Poiskala bom skupne točke teh kodeksov in ugotavljala, v kolikšni meri so naravnani na uporabnika in klienta.

## 2. Razvoj etičnega ravnanja pri človeku in filozofska etika

Človek se nenehno odloča in izbira med odločitvami in dejanji. Sprašuje se, kaj je prav, kaj mora narediti in kaj je njegova dolžnost; to spraševanje je pogosto zaznamovano s prizadevanji za človekovo svobodo. Človek želi ravnati po svoji osebni presoji, sam se želi odločati o tem, kako bo v danem primeru ukrepal, ravnal ali živel. Toda če je to zaželeno oz. nujno na področju osebnega ravnanja in odločitev, saj potrjuje in poudarja dostojanstvo človeka, kar s seboj prinaša tudi odgovornost, pa lahko postane problematično, kadar te odločitve posegajo v življenje drugega ali imajo posledice pri drugem. Kljub relativizmu, ki je danes splošno razširjen in pravi, da ni nobeno življenjsko navodilo absolutno in zanesljivo, zato si lahko moralo krogimo po svoje, pa možnosti manipuliranja s človekom in nepredvidljive posledice človekovih ravnanj kličejo in zahtevajo utemeljitev delovanja in postavljanje meja v človekovi svobodi. Človek – strokovnjak, posebej še tisti, ki dela z ljudmi, mora svoje odločitve utemeljiti pred seboj in pred drugimi. S svojimi odločitvami in dejanji ne sme poseči v svobodo in pravice drugega, ki jih zagotavljajo različne konvencije, ampak jih je dolžan spoštovati. Etični kodeksi različnih strok nastajajo zato, da bi obvarovali in zaščitili posameznika, klienta, otroka, mladostnika in njegove osebnostne

pravice. Vprašanje, ki se ob tem zastavlja, je, kdo ščiti pravice samega delavca, učitelja, psihologa, pedagoga, vzgojitelja, svetovalnega delavca, defektologa, socialnega pedagoga predvsem v odnosu do institucije in do klienta, poleg sindikatov, ki so krovne organizacije in niso vezane na posamezne stroke. Nekateri (Potočnik, 1996) se sprašujejo, ali je pojav poklicnih etik znamenje razpada ali krize enotnega moralnega sistema, ki se je skozi tisočletja utemeljeval v religiji, drugi v tem vidijo odgovor na izzive časa (prim. Toplak, 1996).

S pojmovanja morale so se v zgodovini ukvarjali predvsem filozofi (prim. Hribar, 1996; Stres, 1999; Pediček, 1996; Grmič, 1996). Opredelitve morale, etike in razmerij med njima so različne. A. Stres npr. v svoji knjigi *Etika ali filozofija morale* deli etike glede na to, kje iščejo in vidijo ljudje svoje moralno vodilo oz. vir moralnega delovanja, na:

- a) heteronomne etike,
- b) evdajmonistične etike,
- c) personalistične etike.

**Heteronomne** (heteros gr. = drugi, nomos gr. = zakon) etike vidijo moralno dobro zunaj subjekta. Te etike človeka podrejajo nekomu ali nečemu drugemu – človeku ali nečemu, kar ni človek. Ločimo več vrst heteronomnih etik, in sicer:

- moralni pozitivizem,
- kozmične in biološke etike,
- altruistične in utilitaristične etike.

Za moralni pozitivizem je značilno, da pojmuje bistvo moralnega dejanja v pokorščini zakonu, zapovedi ali pravilu, ne glede na to, ali je zakon ali pravilo dobro in ne glede na to, kdo ga je izdal ali izdelal. Če zakon nekaj dovoljuje, je tisto dobro, če kaj prepoveduje, je slabo. Moralni pozitivizem enači moralni zakon s pozitivnim zakonom kakega zakonodajalca. Ta nazor so zagovarjali že v antiki, ko so trdili, da ni naravnega moralnega zakona, ampak so samo postavljeni predpisi. Na začetku novega veka najdemo nastavke moralnega pozitivizma pri Th. Hobbssu, ki je menil, da zakonov ne odkrivamo, kot odkrivamo resnico, ampak jih postavljamo; postavlja jih avtoriteta ali oblast. Pomanjkljivost moralnega pozitivizma vidi Stres v tem, da ni sposoben razložiti in utemeljiti moralne vrednosti zakona. Ta nazor trdi, da že samo upoštevanje moralnega zakona pomeni moralno dobro. Druga pomanjkljivost pa je v motivaciji za upoštevanje zakonov, ki je v

zunanj prisili in ne v notranjem spoznanju, da ima vsebina zakona moralno vrednost in jo je zato dobro upoštevati.

Za kozmične etike je značilno, da postavljajo za najvišje moralno vodilo življenje v soglasju z naravnim zakonom, vesoljno harmonijo, ki prešinja vse vesolje in je po mnenju stoikov zapisana v umu. Za biološke etike, npr. Darwinovo in Spencerjevo vitalistično etiko, je razlika med moralno dobrim in moralno zlim razlika med ugodjem in bolečino, ki so ju sposobna zaznavati živa bitja. Nietzschejev etični vitalizem je drugačen, zanj je značilno zavračanje vsakršne morale. »Moj poglobitvi stavek: ni moralnih pojavov, so samo moralne interpretacije teh fenomenov. Interpretacija sama je zunaj moralnega izvora.«

Altruistične etike vidijo moralnost v tistem, kar osrečuje druge. Nagnjenost do drugega in solidarnost z njim naj bi bila naravno samodejno čustvovanje in ne zahteva praktičnega uma. Utilitarizem predstavlja pomembno smer v etični teoriji, ki v najširšem smislu pojmuje kot moralno dobro tisto dejanje, ki je koristno. Pomanjkljivost vidi A. Stres v tem, da altruizem zahteva, da hočem pravo srečo drugega, kar pomeni, da moram racionalno presoditi, v čem je človekova sreča, se pravi, da jaz določam, kaj je dobro za drugega. Utilitarizmu pa so očitali predvsem njegovo brezosebnost in abstraktnost.

**Evdajmonistične etike** enačijo moralnost človekovega dejanja z dejstvom, da to dejanje človeka tudi osrečuje. Po tej teoriji je cilj življenja sreča. Glavne evdajmonistične etike so: aristotelški duhovni ali racionalni evdajmonizem, hedonizem in eshatološki evdajmonizem.

**Personalistične etike** ne podrejajo morale zunanjemu, ampak postavljajo merilo moralnosti kakega dejanja v kakovost tega dejanja samega, se pravi v zahteve, ki se postavljajo dejanju znotraj njega samega. Za izhodišče jemljejo značilnosti človekovega delovanja - svobodo in umnost, po katerih se človeško dejanje razlikuje od dejanja drugih bitij. Bistvo moralnosti je v svobodi ali v umnosti človeškega dejanja. Dejanje je moralno, kolikor je bodisi svobodno bodisi umno. Merilo človekovega moralnega delovanja je oseba sama, njena svoboda ali njena umnost. Primeri takih etik so eksistencialistične in formalistične etike.

Različne psihološke smeri so raziskovale oblikovanje in razvoj moralnega čuta in etične presoje pri otroku. Če naštejemo le najpomembnejše: psihoanalitične teorije moralnega razvoja, teorije socialnega učenja, humanistične teorije in kognitivne teorije. Skupna točka teh teorij

je, da ugotavljajo, da se sposobnost etične presoje oblikuje postopno, skupaj s telesnim razvojem in razvojem abstraktnega mišljenja, čustev in samopodobe. Zelo znani sta teoriji moralnega razvoja J. Piageta in L. Kohlberga.

Piaget in Inhelder (1978) sta v svojem delu označila moralni razvoj kot razvoj od absolutnosti k relativnosti moralne perspektive. Absolutnost moralne perspektive je značilna za heteronomno moralo. Za to stopnjo je značilno, da otrok razume družbena pravila kot absolutna in nespremenljiva, upošteva pa jih zaradi občutka nesposobnosti presojanja in zato, da zadovolji pričakovanja staršev; torej iz želje po nagradi ali iz strahu pred kaznijo. Nagib za dobro dejanje je zunaj otroka in ne v njem samem. Dobro ne dela zaradi dobrega, ali ker bi spoznal, da je dobro, ampak zaradi posledice. Relativnost moralne perspektive je značilna za avtonomno moralno presojo, ki se prične v trenutku, ko človek presodi, kdaj je dejanje dobro glede na vrednote, ki jih je ponotranjil in so del njegovega motivacijskega sistema. L. Kohlberg (1974) je razdelil sposobnosti moralne presoje na šest stopenj, ki jih je združil v tri tipe moralnih orientacij: premoralno, za katero je značilna zunanja motivacija in kontrola dejanj; konformnost, ki je definirana z upoštevanjem in podrejanjem konvencionalnim pravilom, motivacija je notranja in temelji na anticipaciji socialne nagrade, in postkonvencionalno, za katero je značilna notranja motivacija in notranja kontrola dejanj. Bistveno spraševanje za Kohlberga je bilo - ne kako nekdo odgovarja na moralno dilemo, ampak kaj stoji v ozadju njegovega odločanja - zakaj se je odločil za takšno ravnanje.

Če združimo psihološko in filozofsko perspektivo, lahko sklenemo, da sta pogoja moralnosti svoboda in avtonomnost, ko se človek ne odloča in ne deluje (v skladu s splošno priznanim dobrim) zaradi zunanjih posledic ali prisil, ampak poišče vzrok za moralno dejanje v sebi, kar pomeni, da se ob tem čuti svobodnega. Starrat (1994) navaja tri bistvene značilnosti etične osebe, in sicer: avtonomnost, ki vključuje čut za osebno izbiro, samostojnost, sama bi dodala svobodo; povezanost z drugimi, saj se avtonomnost uresničuje le v odnosih in preseganju sebe. Odprto ostaja, kaj je moralno dobro, kdo ga določa, ali je to nekaj subjektivnega ali objektivnega. Ali lahko govorimo o splošnih moralnih normah, ki veljajo za vse ljudi in vse čase, ali je to nekaj relativnega, odvisnega od časa, države in družbe? Mnenja o tem so različna, našli bomo zagovornike tako ene kot druge skrajnosti. Primerjava pravnih aktov iz različnih držav bi pokazala (kar potrjuje tudi težnja Evropske unije po enotni zakonodaji), da se npr. zakonodaje v neka-

terih točkah razlikujejo, v drugih pa se prekrivajo, pri čemer so mednarodni dokumenti o splošnih človekovih pravicah splošno veljavni in obvezujoči. Na podlagi tega lahko sklepamo, da so nekatera moralna načela v obliki pravnih norm (pravniki radi poudarjajo, da so moralne norme podlaga za pravne) veljavna za vse ljudi, druga pa se razlikujejo od kulture do kulture. Po drugi strani pa se lahko tudi vprašamo, kaj je z vrednotami, v skladu s katerimi naj bi delovali pri avtonomnem moralnem presojanju. Kako se vrednote oblikujejo? Ali lahko govorimo o objektivnih vrednotah ali le o subjektivnih? Pri čemer se moramo zavedati, da je bistvenega pomena, kako opredelimo pojma subjektivno in objektivno. Kaj vse to pomeni za oblikovanje etičnih kodeksov posameznih strok?

### 3. Nastanek etičnih kodeksov pri nas

#### 3.1. Zakaj etični kodeksi posameznih strok?

Kar samo se ponuja vprašanje, zakaj so etični kodeksi posameznih strok sploh potrebni, če imamo ustavo, zakonodajo, splošne deklaracije o človekovih pravicah, konvencijo OZN o pravicah otrok, Deklaracijo o psiholoških pravicah otrok, nacionalne pravilnike itd.? Glede na oblikovanje številnih kodeksov različnih strok pri nas in po svetu se zdi, da etični kodeksi zagotavljajo uresničevanje in izpolnjevanje mednarodnih oz. različnih svetovnih deklaracij na mikrosocialni ravni. Glavni vzrok za njihovo oblikovanje vidi F. Pediček (1996, s. 43) v sesutju dosedanjega kozmosa, ki so ga oblikovali religija (prim. tudi Potočnik, 1996, s. 93), filozofija, znanost, ideologija (prim. Hribar, 1996, s. 38), nazori in vrednote, saj se spreminja v kaos, ki ga bo treba razviti v nov kozmos bivanja, doživljanja, mišljenja, delovanja in vrednotenja. Če Pediček v porastu etičnih kodeksov vidi predvsem priložnost za ponovno vzpostavljanje splošnega moralnega sistema na mikro ravni, pa H. Pečelin (1998, s. 73) poudarja predvsem utilitarističen vidik, po katerem naj bi kodeksi zagotavljali najvišje standarde dela in kakovostno prakso. Hkrati pa naj bi bili le eden od zunanjih vidnih formalnih pokazateljev etične poklicne osveščenosti stroke. L. Toplak (1996, s. 326-327) meni, da je pojav etičnih kodeksov zgodovinsko utemeljen in je posledica širjenja sfere civilnega dispozitivnega prava ter oženja administrativnega političnega prava. Temu zapoznelemu procesu v vzhodni in srednji Evropi pravijo tranzicija, na zahodu pa deregulacija. Deregulacija pomeni v normativni sferi nadomeščanje administrativnega prava s civilnim pravom ali z normami profesionalne etike. S spremembo normativnega sistema se

spreminja sistem odgovornosti in namesto administrativne se širi domena civilne in etične odgovornosti. Samo civilno pravo ne more v celoti nadomestiti administrativnega prava, zato demokratični sistem nujno vključuje poklicno etiko in s tem sistem poklicnih kodeksov, ki morajo jasno definirati odgovornosti. Hoyle (1989, cit. po Marentič Požarnik, 1993, s. 349) omenja kot pomemben znak profesije izdelane osnove profesionalne etike. Resman in drugi (1999, s. 207-208) podobno menijo, da polno razvite profesije uravnavajo etični kodeksi posameznih strok.

Pediček v že omenjenem članku (s. 44) navaja štiri glavne razloge oz. razlage za pojav etičnih kodeksov:

1. Temeljni vrednostno-regulativni pojav etosa/morale se kaže danes na povsem novi religiozni stopnji, ki je po vsebinski podstatnosti presežek in hkrati strnitev religijsko-transcendentne in družbeno-ideološke ravni.
2. Presežek in strnitev pojava etosa/morala pa je danes mogoče razkrivati tudi iz njegove funkcionalno-instrumentalne podstatnosti, ko gre za zelo pogostno pojavljanje etično-moralnih kodeksov, posebej usmerjenih v zavezanosti in odgovornosti človekove socialne odnosnosti in poklicnega delovanja ter vsakršnega ustvarjanja.
4. Renesanso pojava etosa/morala, odsevano v vse bolj frekventnem oblikovanju etično-moralnih kodeksov, je mogoče utemeljevati tudi iz današnjega dograjevanja strukture etosa oz. morale od individualne in socialne ravni do ravni človekove poklicne in osebnostno-ekspresivne kreativnosti.
5. Živost in zapletenost pojava etosa/morala in njune današnje instrumentalizacije v kodeksih razkriva tudi široka vrsta njunih teoretsko disciplinskih tematizacij in delovnopodročnih oblikovanj.

Tudi H. Pečelin (1998, s. 72-73) navaja razloge za njihov nastanek, ki pa so hkrati že vsebinske značilnosti kodeksov:

- Kodeksi opredeljujejo cilje stroke, ideale, h katerim stroka stremlji in s tem nastopajo v vlogi usmerjevalca. Tudi če so cilji, ki jih določajo splošna načela, idealistični in predstavljajo končne smotre dela, ki so v nasprotju z vsakodnevno prakso, ustvarjajo kontekst za bližnje in bolj konkretne smotre.
- Kodeksi naj bi opisovali standarde dobrega dela, ki so nad sprejetim minimumom zahtev, vendar dosegljivi pri vsakodnevnem delu. V tem pogledu zagotavljajo usmerjanje in pomagajo delavcem k ozaveščanju standardov, ki jih je mogoče realno doseči pri delu.

- Kodeksi določajo minimalne standarde vedenja, ki jih pojmuje kot nespremenljive in naj bi jih ne kršil noben strokovni delavec. V tem pogledu nastopajo etični kodeksi v regulativni funkciji in jih je mogoče uporabljati v disciplinske namene, če pride do kršitve etičnih standardov.
- Proces snovanja ali študija etičnih kodeksov vpelje delavce v razmišljanje o lastnih strokovnih ciljih. V nekaterih državah delo temelji na zapisanih zakonih in regulativih, medtem ko se drugje sporna vprašanja razrešujejo v razpravah in v dialogu z zelo malo vnaprej začrtanimi vodili. Kakršne koli že so običajne poti, razprava o temi vzpodbuja posameznike na različnih položajih, da razmišljajo o tem, kaj hočejo doseči in o poteh, po katerih bi lahko dosegli zastavljene cilje.

Primerjava nekaterih kodeksov bo pokazala, da kodeksi ne opredeljujejo ciljev stroke, kar H. Pečelin navaja pod prvo točko, ampak predvsem dolžnosti delavca. Vprašljiva je tudi regulativna funkcija etičnih kodeksov, ki jo omenjena avtorja navajata, saj kot bomo videli v nadaljevanju, kodeksi ne predvidevajo sankcij, nekateri pa niti organa, ki bi se ukvarjal s kršitvami.

### ***3.2. Kdaj so nastajali etični kodeksi pri nas?***

Leta 1976 je nastal Kodeks penoloških delavcev, ki se mu leta ne pozna, česar pa ne bi mogli trditi za Kodeks psihološke etike, ki ga prenavljajo. Sledili so, če omenim le nekatere:

- l. 1985 Kodeks psihološke etike,
- l. 1991 Kodeks novinarjev Republike Slovenije,
- l. 1991 Kodeks univerzitetnih profesorjev Slovenije,
- l. 1993 Kodeks etike defektologov,
- l. 1995 Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu,
- l. 1995 Etični kodeks slovenskih knjižničarjev,
- l. 1996 Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov Slovenije,
- l. 1996 Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu,
- l. 1998 Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju.

V pripravi je etični kodeks socialnih pedagogov, pedagogi pa svojega kodeksa nimajo, čeprav so bila prizadevanja v tej smeri že v sedemdesetih letih, ponovna pa l. 1991, ko se je že pripravil osnutek, povzet po dokumentu Mednarodnega učiteljskega združenja. Vendar je komisija, ki je bila za-

dolžena za njegovo pripravo, pobudo zavrnila. Odločitev so utemeljili s tem, da naj bodo etični kodeksi stvar ideoloških in verskih strokovnih skupin, niso pa potrebni za učitelje kot državne uslužbence, vsa etična vprašanja naj ureja ustava, zakonodaja in kolektivne pogodbe. Gre za pristop, ki trdi, da etični kodeksi niso potrebni, saj vsa etična vprašanja rešuje veljavna zakonodaja, ki v tem pogledu zadošča.

V nadaljevanju bom primerjala 7 kodeksov, in sicer Kodeks psihološke etike, Kodeks etike penoloških delavcev, Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu, Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov in Kodeks etike defektologov Slovenije.

## 4. Analiza sedmih etičnih kodeksov

Če se najprej ustavimo ob zunanjih značilnostih kodeksov, lahko opazimo razlike v obsegu in strukturiranosti.

- Kodeks etike penoloških delavcev vsebuje 20 členov.
- Kodeks psihološke etike vsebuje 14 vsebinskih sklopov: kodeks, etika, humanost, strokovnost, psihološka pomoč, poklicna tajnost, jezik, odnos med psihologi, poklicna neodvisnost, odnos do javnosti, raziskovanje, psihodiagnostična sredstva, izvajanje načel kodeksa, odgovornost.
- Kodeks etike defektologov Slovenije se deli na tri dele: uvodne določbe, splošne določbe in posebna načela, ki jih sestavlja 54 členov.
- Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu vsebuje 19 vsebinskih sklopov: etičnost – osnova ravnanja, spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, sprejemanje različnosti, spoštovanje kodeksov poklicne etike, enakopravnost prostovoljnega dela, pomoč za samostojnost, medsebojna pomoč in samopomoč, nezdržljivost vlog, spoštovanje odločitev posameznikov, možnost izbire pomoči, dolžnost pomoči, ohranjanje samostojnosti v naravnem življenjskem okolju, spoštovanje človekove enkratnosti in dostojanstva, kriteriji komuniciranja z javnostjo, preprečevanje osebnega nadlegovanja in nasilja, uveljavljanje in varovanje zasebnosti v socialnih ustanovah, odprtost ustanov, zaupanje in varstvo podatkov, dolžnost raziskovanja in izpopolnjevanja, sodelovanje in medsebojna pomoč med delavkami/delavci socialnega varstva.
- Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov (DKPS) je najdaljši, razdeljen je na 7 delov s podglavji: uvod, kdo je učitelj, strokovnost,

poklicna etika, osebnostna rast, povezovanje, poklicanost, sklep; skupaj ima 54 členov.

- Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu vsebuje izhodišča, vsebino kodeksa, preambulo in štiri vsebinske sklope - odgovornosti vseh delavcev in delavk vrtca do: otrok, staršev in družine, do inštitucij in do sodelavcev in sodelavk in do družbe. Vsak vsebinski sklop vsebuje vrednote in njena načela.
- Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju je najkrajši, vsebuje: izhodišča, načela, namen kodeksa, nato pa 5 temeljnih področij delovanja svetovalnega delavca: svetovalni delavec in otrok; starši; ustanova ter sodelavci; družba; stroka ter končne določbe.

Kodeksi so si enotni glede tega, koga zavezujejo: vsi kodeksi zavezujejo vse delavce in delavke v posameznih strokah, pri čemer kodeks socialnega varstva zavezuje tudi prostovoljce, kodeks DKPS pa le člane društva. Paradoksalno se mi zdi, da so kodeksi po eni strani obvezujoči za vse delavce v stroki, po drugi strani pa te vsesplošnosti z ničemer ne zagotavljajo. Kodeksi zavezujejo vse, ne glede na poznavanje ali seznanjenost z njimi, ne predvidevajo pa podpisovanja (kot je to npr. značilno za Kodeks medicinske deontologije Slovenije, ki je za razliko od drugih kodeksov uzakonjen), niti nimajo jasno opredeljenih kazenskih sankcij za kršilce kot običajna zakonodaja. Kako lahko odgovarjam za nekaj, česar ne poznam, po drugi strani pa mi niti ni potrebno odgovarjati, saj sankcije niso predvidene. So torej etični kodeksi le pesek v oči, še eden izmed nepotrebnih formalizmov strok, ki si na papirnati način zagotavljajo svojo papirnato kakovost? Kako je s tem v kodeksih, ki sem jih vzela pod drobnogled?

Kodeksi omenjajo, da neupoštevanje ali kršenje kodeksa rešujejo častna razsodišča društev, ki so dokument izdala, pri čemer v dveh kodeksih poudarjajo, da ima razsodba le moralno vrednost oz. pomen. Izjemi sta Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu in Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu, v katerih ta organ ni imenovan, pri čemer se zastavlja vprašanje, ali je potemtakem tak etični kodeks sploh veljaven oz. kakšno vlogo ima. Resman (1999, 207-208) opozarja, da npr. zdravnik lahko izgubi službo, če ne deluje v skladu z etičnim kodeksom, za učitelja pa je kodeks le notranje merilo, ki se sicer kaže v zunanjem delovanju, vendar njegovo kršenje nima neposrednih posledic za učiteljevo zaposlitev oz. delovno mesto. Ob tem spraševanju ne moremo mimo razlike med moralo in pravom (prim. Pavčnik, 1997). Morala in pravo sta tesno povezana, s tem da pravna pravi-

la, ki temeljijo v morali, tvorijo enoten sistem. Ob neupoštevanju pravnih pravil zakon predvideva pravno sankcijo, ki je vnaprej določena in je povezana s predhodnim pravnim postopkom. Pravo se nanaša in regulira najpomembnejša področja človekovega delovanja in s tem zagotavlja red in obstoj družbe, na področjih, kjer je podrejanje skupnim pravilom nujno. Pravo opredeljuje moralo kot proizvod družbene prakse, saj je skupek individualnih in skupnih vrednot. Zato je v pravnem smislu moralna sankcija težko predvidljiva in težje določljiva, saj je vezana na vsak posamezen primer. Zaključimo torej lahko, da imajo etični kodeksi regulativno funkcijo na moralnem področju, saj izrekajo moralne in ne pravnih sodb.

Etični kodeksi so temeljno povezani z sprejeto zakonodajo, saj vsi obvezujejo uporabnike k upoštevanju (vseh) z ustavo in zakoni predpisanih pravic in pravic, ki jih predvidevajo različni mednarodni dokumenti o človekovih pravicah. Dejstvo, da noben kodeks ne predvideva sankcij, in da dva izrecno opozarjata, da častno razsodišče ugotavlja le moralno odgovornost in izreka sodbe, ki imajo le moralno težo in pomen, potrjuje, da etični kodeksi predvidevajo avtonomno moralno osebo, ki je sposobna brez grožnje s sankcijo ravnati moralno in odgovorno. Toda, če je tako, zakaj bi taka visoko moralna oseba sploh potrebovala zapisan etični kodeks? Ali ni ravno s tem izražen dvom v njeno avtonomno moralno presojo in v to, da je za moralne prekrške odgovorna sebi? Po drugi strani pa je tudi res, da predvidevanje moralnosti še ne pomeni njeno uresničitev in da so ravno zato etični kodeksi usmerjevalci strokovnjakovega delovanja. Kaj pa v primeru, ko strokovnjakova intervencija, dejanje ali odločitev ogroža drugega ali mu krati njegove osnovne pravice? Komu so potem etični kodeksi namenjeni – ali delavcem ali tistim, s katerimi ti delajo – uporabnikom oz. klientom? Kakšen je njihov glavni namen – zaščita delavcev, opozarjanje na pravice, dolžnosti, ali varstvo klientov, opozarjanje na njihove pravice in dolžnosti?

Iz naslovov in tudi iz opredelitve, komu so namenjeni, lahko ugotovimo, da so kodeksi namenjeni delavcem posameznih strok. Zaščito delavcev eksplicitno omenjata samo dva kodeksa, in sicer Etični kodeks članov DKPS-ja »Društvo se zavezuje, da se bo zavzelo za učitelja, ki mu bo kratena osebna ali strokovna integriteta« in Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. »Predstavlja kontrolo kvalitete zunaj stroke in zaščito svetovalnih delavcev pred neutemeljenimi obtožbami in kritikami«. Kodeks etike defektologov pa zaščito z društva prelaga na stanovske kolege: »Pravila kolegialnosti zahtevajo, da defektologi branijo kolega, ki so

ga neutemeljeno obdolžil.« (1994, s. 113). Čeprav lahko trdimo, da že sama opredelitev dolžnosti delavca odvezuje od vsega, kar ni opredeljeno v kodeksu, in ga na ta način ščiti.

Vsebinska analiza kodeksov, ki sledi v nadaljevanju, je pokazala določene podobnosti med kodeksi, a tudi razhajanja. Ker je strukturiranost kodeksov različna - ponekod en člen opredeljuje eno področje, pri drugih gre za vsebinske sklope, ki se pogosto nanašajo na več različnih področij, se število členov ali sklopov, ki se nanašajo na določeno dolžnost ne bo nujno ujemalo.

#### ● Kodeks etike penoloških delavcev

Vseh 20 členov, razen dveh, ki se nanašajo na sam kodeks, opredeljuje dolžnosti penoloških delavcev in jih obvezujejo v odnosu do:

- storilcev kaznivih dejanj oz. obravnavancev, ne glede na spol, rasno, versko, narodno pripadnost – 12 členov;
- njihovih svojcev – 5 členov;
- samega sebe, in sicer do nenehnega izobraževanja in strokovnega izpopolnjevanja, do lastnih dobrih lastnosti, do kritičnosti do sebe – 4 členov;
- metod dela, ki morajo biti znanstvene, ustrezne in preverjene – 1 člen;
- drugih sodelavcev – 4 členi;
- drugih občanov in širše skupnosti – 3 členi;
- stroke in do delovne organizacije – 1 člen.

Če sklenemo, lahko ugotovimo, da je obravnavani kodeks v največji meri usmerjen v delavca in njegov odnos do obravnavanca, saj tudi odnosi do sebe, svojcev, drugih občanov in širše skupnosti služijo učinkoviti in uspešni pomoči obravnavancem.

#### ● Kodeks psihološke etike

Tudi vsi vsebinski sklopi tega kodeksa se nanašajo na dolžnosti, ki jih imajo psihologi do:

- posameznikov ali skupine, udeležencev v postopku, obravnavancev, človekovega bistva, 6 sklopov;
- sebe, do stalnega izpopolnjevanja, do tega, da psiholog prevzema le naloge, za katere je usposobljen, 4 sklopi;
- metod dela in psihodiagnostičnih sredstev, do katerih mora biti kritičen,

neodvisen in svoboden, 3 sklopi;

- do organizacije, 1 sklop;
- do javnosti in širše skupnosti, 2 sklopa;
- do jezika, da neguje lepo govorjeno in pisano besedo, 1 sklop.

Novosti v primerjavi s Kodeksom penoloških delavcev sta odnos do jezika in javnosti, ki ju v omenjenem kodeksu ni.

#### ● Kodeks etike defektologov Slovenije

V splošnih določbah in posebnih načelih kodeks opredeljuje dolžnosti defektologov do:

- obravnavanih oseb, omenjeno 18-krat;
- do svojcev teh oseb oz. staršev, omenjeno 6-krat;
- do zakonov, omenjeno 1-krat;
- do sebe, stalno izobraževanje, 8-krat;
- do okolja, za dobro splošno počutje, zdravlje, 1-krat;
- do družbe, 2-krat;
- do jezika, 1-krat;
- do defektološko diagnostičnih sredstev, 1-krat;
- do svojega naziva, 1-krat;
- do svoje stroke, 5-krat;
- do metod dela, 4-krat;
- do sodelavcev, 9-krat.

Kodeks vsebuje tudi pravico do samostojnosti in neodvisnosti v mejah delovnega področja.

#### ● Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu

Ta kodeks poleg dolžnosti vseh, ki delajo v socialnem varstvu, opredeljuje tudi pravice uporabnikov in dolžnosti ustanov socialnega varstva. Delavci imajo dolžnosti do:

- posameznika, družine ali skupine, omenjeno 10-krat;
- zakonov, omenjeno 1-krat;
- sodelavcev, 2-krat;
- razvijanja metod, 1-krat.

Uporabniki imajo pravice do:

- lastnega odločanja o neposredni pomoči, vsakodnevnem življenju in prihodnosti;
- informiranja o pomoči;
- izbire delavca;
- premestitve v drug zavod;
- ugovora v zvezi s pomočjo;
- soodločanja v ustanovah o vsakdanjem življenju.

Ustanove pa so dolžne:

- biti odprte do okolja;
- varovati zasebnost in tajnost podatkov.

#### ● Etični kodeks članov Društva katoliških pedagoogov Slovenije

Poleg dolžnosti vsebuje tudi pravice učiteljev, hkrati pa so v njem zapisana tudi stališča do nekaterih vprašanj. Dolžnosti učitelja so opredeljene v odnosu do:

- učenca, omenjeno 15 krat;
- šole kot institucije, 4-krat;
- do staršev in družine, 5-krat;
- drugih učiteljev in sodelavcev, 2-krat + 47, 48, 50 člen, kjer ne gre za dolžnosti, ampak bolj za stališča;
- oblikovanja kulture življenja, 2-krat;
- sooblikovanje kraja, 2 krat,
- do sebe, strokovno izpopolnjevanje, 5-krat;
- lastne osebnostne rasti, 6-krat;
- metode in oblike pouka, 2-krat;
- do poklica in strokovnega ugleda, 1-krat;
- do države in narodne skupnosti, 2-krat + člen 49, kjer ne gre za dolžnost, ampak za opis dejstva;
- do zakonov, 1-krat.

Učitelj ima tudi dve pravici, in sicer pravico do:

- avtonomnosti v strokovnih in moralnih presojah;
- svobode.

### ● Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu

Ta kodeks z zelo jasno strukturiranostjo opredeljuje štiri vrste dolžnosti delavcev in delavk v vrtcih, in sicer do:

- otrok, kar je zapisano v štirih glavnih vrednotah, ki so razložene z 23-imi načeli;
- staršev in družine, zapisano v 4-ih vrednotah, ki so razložene v 10-ih načelih;
- inštitucije, v 1 vrednoti in 4-ih načelih; do sodelavcev, v 2 vrednotah in 8-ih načelih, do drugih delavcev, 1 vrednota in 4 načela;
- do družbe, v 1 vrednoti in 5-ih načelih.

V izhodiščih kodeksa so opisani temelji, ki so povezani s splošno sprejetimi mednarodnimi konvencijami o pravicah otrok. Poleg tega pa je kodeks označen kot živ in učinkovit dokument, ki varuje pravice in osebno integriteto otrok, staršev in delavcev vrtca, čeprav pravice delavcev v nadaljevanju niso opredeljene.

### ● Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju

Tudi ta kodeks na začetku opredeli izhodišča, načela in namen kodeksa, ki je opredeljen kot tisti, ki pomeni nadzor kakovosti znotraj stroke in zaščito svetovalnih delavcev pred neutemeljenimi obtožbami in kritikami. Tudi ta kodeks je zelo jasno strukturiran, saj je razdeljen na pet področij (poleg končnih določb), ki so splošnega značaja. V kodeksu so opredeljene dolžnosti do:

- otroka, prvi sklop, 4 členi;
- do staršev, drugi sklop, 5 členov,
- do ustanove, 2 člena, do sodelavcev, 2 člena;
- do družbe, drugih ustanov, 4 členi;
- do stroke oz. do sebe, stalno izpopolnjevanje, 4 členi.

Kodeks daje svetovalnemu delavcu pravico, da iz utemeljenih osebnih razlogov odkloni svetovalni proces.

## 5. Zaključek

Primerjava kodeksov je pokazala, da se kodeksi razlikujejo tako po zunanji kot tudi vsebinski plati. Po strukturiranosti posebej izstopa Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, ki poleg opredeljenih dolžnosti delav-

cev, opredeljuje tudi pravice uporabnikov in dolžnosti ustanove. Vsi ostali kodeksi so izrazito usmerjeni k delavcu in njegovim dolžnostim do uporabnika, njegovih sodelavcev, ustanove, države itd. Na vprašanje, ali so kodeksi smiselni, lahko odgovorim pritrdilno. Smiselni so, če strokovnjakom pomagajo, jih usmerjajo pri njihovem delu z ljudmi in če jih delavci strok, ki delajo z ljudmi tudi uporabljajo in upoštevajo. Čeprav v njih ne moremo zajeti vseh konkretnih problemov, saj delo z ljudmi zahteva nenehno prilagajanje situaciji, pa je pomembno, da jih oblikujemo tako, da nudijo smernice delovanja, ki zagotavljajo:

- izpolnjevanje različnih mednarodnih deklaracij o človekovih pravicah in domačih zakonov, kar pomeni, da ščitijo osnovne človekove pravice;
- standarde kakovostnega dela in prakse, v smislu, da opredeljujejo značilnosti kakovostnega ravnanja in reagiranja v določenih situacijah;
- regulacijo strokovnjakovega vedenja v moralnem smislu;
- jasno opredeljene dolžnosti delavcev v odnosu do klienta – mladostnika, otroka;
- zaščito strokovnjaka pred poseganjem institucije ali širše javnosti v njihovo delo, kar zagotavlja njegovo avtonomnost, razen v primeru, kadar so v nevarnosti klientove pravice in svoboščine;
- zaščito strokovnjakov pred neutemeljenimi obtožbami in kritikami;
- častno razsodišče, ki se ukvarja s kršitvami;
- seznanjanje vseh delavcev, ki delajo v določeni stroki, s kodeksom in obvezno podpisovanje.

Etični kodeksi so pokazatelji profesionalizacije določene stroke, zato jih ne smemo omejiti le na določene ljudi, ampak moramo zagotoviti njihovo vsesplošnost.

## 6. Literatura

Grnič, V. (1996). Motivacija etičnih norm. V: Pauko M. (ur.): *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 15 - 25.

Hribar, T. (1996). Etika in profesionalnost. V: Pauko M. (ur.): *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 35-41.

Kodeks etike defektologov Slovenije (1994). *Defectologica Slovenica*, vol. 2, št. 1.

Kohlberg, L. (1974). Education, Moral Development and Faith. *Journal of Moral Education*, vol. 4.

Marentič Požarnik, B. (1995). Kako se učijo učitelji? Kognitivni pogled na učiteljev profesionalni razvoj in posledice za izobraževanje učiteljev. *Vzgoja in izobraževanje*, št. 1, 13-15.

Pavčnik, M. (1997). *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Pečelin, H. (1998). Razvijanje strokovne etike na socialnopedagoškem področju dela. *Socialna pedagogika*, 2 (1), 69-77.

Pedičnik, F. (1996). Zakaj etično-moralni kodeksi? V: Pauko M. (ur.), *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 41-45.

Piaget, J., Inhelder, B. (1978). *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Potočnik, V. (1996). Poklicna etika v luči (ne)religiozne etike. V: Pauko, M. (ur.), *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 93-105.

Resman, M. et. al. (1999). *Svetovalno delo v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Starratt, R. J. (1994). *Building an Ethical School: A Practical Response to the Moral Crisis in Schools*. London: The Palmer Press.

Stres, A. (1999). *Etika ali filozofija morale*. Ljubljana: Družina.

Toplak, L. (1996). Profesionalna etika in univerza ob pravnih spremembah. V: Pauko, M. (ur.), *Profesionalna etika pri delu z ljudmi*. Maribor: Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in atropohigijeno v Ljubljani, 325- 330.

Drugi uporabljeni etični kodeksi:

Etični kodeks članov Društva katoliških pedagogov Slovenije, 1998.

Etični kodeks svetovalnih delavcev v vzgoji in izobraževanju, 1998.

Kodeks etičnega ravnanja v vrtcu. 1996.

Kodeks etičnih načel v socialnem varstvu, 1995.